

**IORDAN DATCU. *Pagini de istorie literară.* –
București, RCR Editorial, 2011, 560 p.**

Masivul volum apărut recent, reunește mai toate cronicile, articolele, recenziile și documentele literare publicate pe parcursul a peste patru decenii de harnicul și neobositul Iordan Datcu. Se află acolo nu mai puțin de 139 de texte, dovada unei prezențe constante în presa literară și a unui interes viu pentru ceea ce se petrece în domeniul literaturii de autor, aceasta pe lângă interesul său, de acum bine cunoscut, pentru folclor. Contribuțiile la semnalarea unor apariții de cărți sau analiza unor fapte culturale acoperă spațiul întregii țări și toate epocile. Autorul găsește că poate spune mereu câte ceva nou despre Eminescu, despre Creangă, Budai-Deleanu, Coșbuc sau Caragiale, dar și despre literați și cercetători remarcabil de interesați despre care nu au auzit prea mulți, ca Ion Hangiu, Ion Luca sau Magda Ursache.

Prăbușirea URSS-ului și schimbările politice petrecute în spațiul est-european în ultimele două decenii au făcut posibil studiul unor scriitori și unei literaturi care ne-a fost inaccesibilă timp de o jumătate de secol. Avem în vedere scrierile confracților din Basarabia și Bucovina.

Iordan Datcu este unul dintre primii cercetători care și-au îndreptat atenția spre acest spațiu cultural. Începând din 1991 el publică articole și cronici, prefațează volume apărute la Chișinău, ajută cu informații pe editorii și literații de dincolo de Prut. În felul acesta cititorii din România descoperă o lume trecută prin iad, care le e apropiată sufletește, are aceleași idealuri și aspirații dar despre care nu au știut nimic decenii întregi. Așa aflăm că după actul Unirii din 1918 și până în anul 1930 în Basarabia continuau să apară mai multe publicații în limba rusă decât în română, limba statului. În aceste condiții era aproape

cu neputință re conectarea, după un secol de izolare, la cultura națională și afirmarea noii generații de scriitori. Publicațiile, puține, nu erau susținute de instituțiile guvernamentale ale țării și se bizuiau exclusiv pe banii care rezultau din abonamente. O asemenea revistă eroică este „Pagini basarabene”, periodic literar și de cultură generală, editat de L. T. Boga și George Dorul Dumitrescu, apărută în doar 12 numere în anul 1936. O soartă aparent mai bună, chiar dacă directorul ei, Pan Halippa, a avut parte de un destin dramatic, a fost „Viața Basarabiei”, apărută între 1932-1944. Revistele editate la Chișinău se bucurau de un asemenea prestigiu în țară, încât scriitorii de primă mărime din București au ales să colaboreze și să susțină publicațiile.

„Viața Basarabiei” a avut de înfruntat, pe lângă ostilitatea celor care se aflaseră până de curând la cârma provinciei și ura agresivă a unei publicații, „Красная Бессарабия”, –

„Basarabia roșie”, care apărea la Moscova, – oare cine o scotea și trata realitățile din acea parte de lume cu „perfidie diabolică”, așa cum se exprima directorul ei? E, demult, timpul să aflăm cine au fost aceia.

Aceste reviste și câteva altele au reprezentat platforma de lansare a poezilor, prozatorilor și istoricilor literari ai Basarabiei. Lista lor este impresionantă. Ei continuă tradiția înaintașilor lor, Constantin Stamati, Alecu Russo, B. P. Hasdeu, Constantin Stere, Al. Mateevici, Pan Halippa, Ion Buzdugan, conectați în același timp, la mișcarea literară din celelalte mari centre culturale ale României. Colaboratorii, atât de numeroși ai acestor publicații, sunt dovada vie a unei efervescente creație care-mi evocă belșugul de fructe pe care-l dau livezile care n-au putut rodi în anotimpul vitreg dinainte. Se află printre ei poeți ca Boris Baidan, Vladimir Cavarnali (poet și critic literar), Nicolai Costenco, Nicolae V. Coban, Sergiu Victor Cujbă (acesta remarcabil și ca prozator), Chiril Aldea-Cuțarov, Elena Dobroșinschi, Lotis Dolenga, Bogdan Istru (poet și eseist), Andrei Lupan, Vasile Luțcan, George Meniuc, Teodor Nencev, Sergiu Matei Nica (poet, prozator și critic literar), Al. Robot, Gh. Rusu, Sergiu Sârbu, Iacob Slavov, Ioan Sulacov, Alexandru Terziman, prozatori ca Mihail Bârcă, Petru Cazacu, M. Curicheru, Leon Donici, Elena Vasiliu Hasnaș, B. Iordan, Gh. Madan, Olga Nacu, Victor Pogolșa, Nicolae Popovschi, Nicolae Spătaru, Mihai Spiridonică, Dominte Timonu, originar din Transnistria, prozator, gazetar și folclorist, critici, publiciști, memorialiști și istorici literari ca Ștefan Ciobanu, Em. Gane, Vasile Harea, R. Marent, V. Țepordei. Dl. Mihai Papuc, redactor al editurii „Știința” de la Chișinău, căruia îi mulțumesc pe această cale pentru lectura competentă pe care a făcut-o acestui text, mi-a sugerat câteva alte nume care aparțin mișcării literare din perioada interbelică: Alfred Tibereanu, Iorgu Tudor, Al. Tambur, Al. Bardier, V. Chicu,

Olga Crușevan, Ala Razu, Tudor Speranța, Dimitrie Iov, Gheorghe Bezviconi, Antonie Luțcan și aceștia nu au fost toți. O asemenea generație de literați, dublată de scriitori ca Tr. Chelariu, Iulian Vesper, Mircea Streinul sau George Voevidca din Bucovina aveau potențialul să introducă teme și forme necunoscute până atunci literaturii române. Puțini au reușit. Ocupația rusească și teroarea dezlănțuită împotriva populației, cu deosebire împotriva intelectualilor, a făcut ca scriitorii afirmați în perioada interbelică să dispară din vizorul autorităților. Cei mai mulți vin în România, unde tac până la sfârșitul vieții. Ion Buzdugan, poetul care a primit în 1942 premiul Societății Scriitorilor Români pentru volumul *Metanii de luceferi* nu a mai publicat nimic până la moartea survenită în anul 1967; Vladimir Cavarnali a renunțat la propria sa voce poetică și s-a rezumat la a traduce scriitorii ruși, între ei, pe Maxim Gorki și Saltâkov-Șcedrin; Lotis Dolenga, moartă în 1961, autoarea unor volume bine primite de critică în perioada 1929-1942, dispărea cu totul în anii care au urmat refugiului, după ce anunțase încheierea unor romane. Vasile Luțcan, poet și critic literar, a fost, alături de Pan Halippa și Nicolai Costenco, unul din ideologii revistei „Viața Basarabiei”. După 1940 a venit în România, unde a fost profesor de liceu la Drăgășani până la sfârșitul vieții, în 1996. Asemeni altora, nu a mai publicat nimic. La fel se petrec lucrurile cu Vasile Harea, cu Sergiu Matei Nica, cu Sergiu Sârbu, cu Nichita Smochină, cu Nicolae Spătaru. Nu realizează mai mult Leon Donici, stabilit la Paris încă din deceniul doi. Câțiva aleg să rămână în spațiul natal și să se convertească la ideologia ocupantului. Sunt apoi scriitorii care au dispărut cu totul din câmpul literaturii, pe care nu-i poți regăsi în temeinicul *Dicționar General al Literaturii Române* editat de Academia Română. Ne întrebăm astăzi ce li s-a întâmplat lui Chiril Aldea-Cuțarov, Petru Cazacu, Elena Vasiliu Hasnaș, B. Iordan, Victor Pogolșa, Nicolae

Popovschi, Mihai Spiridonică, R. Marent? Cât de aspru a fost biciul noilor stăpâni încât să le amuțească glasul și să-i facă să renunțe la o creație care se vădea singulară? Soarta unora dintre ei ne este cunoscută. Iordan Datcu consemnează astfel faptele: *Pan Halippa a fost surghiunit în Siberia, de unde totuși a scăpat cu viață și a murit la București în anul 1979; N. Costenco a fost supus la represalii până în 1954; Gh. Rusu a fost deportat în Siberia, de unde nu s-a întors; Mihai Curicheru a fost arestat și a murit în detenție în 1943; Boris Baidan a fost supus și el la represalii și a zăcut în lagăre siberiene; Em. Gane s-a aflat, după război, până în 1955, pe insula Sahalin; P. V. Ștefănuță, condamnat la moarte, se sfârșește într-un lagăr din regiunea Kuibâșev.* Numărul celor trecuți prin mașina de exterminare a regimului comunist este mai mare. Vasile Țepordei, gazetar, memorialist și istoric literar a fost arestat în 1948 în România, în care se refugiase, și predat autorităților sovietice, care îl condamnă la douăzeci și cinci de ani muncă silnică pe care-i execută într-un lagăr din Vorkuta, în Siberia, unde stă până în 1956; Elena Dobroșinschi-Mălai, autoare a unui singur volum de poezii, *Picături de rouă*, apărut în 1920, este o altă victimă a represaliilor organizate de regimul bolșevic. Până în ziua de astăzi nu se știe când, unde și în ce condiții a murit; Alexandru Terziman, poet, gazetar și traducător, moare în 1943 într-un lagăr din Șevcenko-Irkutsk.

Prăbușirea regimului comunist nu a adus cu sine revenirea firească la limba și literatura națională. Prigoana împotriva oamenilor locului, vorbitori de română, luase formă oficială încă din 1850, atunci când guvernul țarist a impus folosirea limbii ruse în relația cu

autoritățile. Lucrurile nu au diferit prea mult după ocuparea Basarabiei de către bolșevici. Cărțile în limba română au fost sistematic distruse, arse, cele care s-au salvat au fost închise în depozite speciale ale bibliotecilor, locuri în care nu aveau acces decât cei cu aprobare specială, ca să nu mai spunem că, într-un regim de teroare, un asemenea cititor era suspectat de sentimente proromânești, adică antisovietice. Nu este de aceea de mirare că întoarcerea la normalitate nu s-a produs ușor. Iordan Datcu remarcă, în anii 1991 și 1992, *absența aproape totală din librăriile pe care le-am cercetat a cărții de literatură română, în genere a cărții tipărite cu alfabet latin. Am aflat atunci, la Biblioteca Națională din Chișinău, că fondul de carte și presă românească nu reprezintă nici zece procente.* Situația se schimbă treptat în bine. Își aduce contribuția la aceasta noua generație de cercetători ai literaturii, grupată în jurul Academiei de la Chișinău și a Editurii „Știința”, care a elaborat la începutul anilor '90 conceptul unei colecții de carte intitulată MOȘTENIRE. În această colecție au fost publicate până azi peste 40 de volume, ultima apariție fiind ediția de SCRIERI în două volume Gheorghe V. Madan. Este pentru întâia oară după multe decenii când sunt editate opere ale scriitorilor fără să se mai facă distincția dintre moldoveni și nemoldoveni. Un drum nou care trebuie salutat.

În volumul „Pagini de istorie literară” nu sunt multe textele privitoare la literatura confrăților de peste Prut. Ele sunt însă remarcabile nu doar prin calitatea observațiilor, ci și prin sentimentul național care le străbate și le înobilează.

Prof. CONSTANTIN ERETESCU
Providence
(SUA)